

Марія Юріївна Семенюк,
аспірантка кафедри практичної психології
Кіровоградського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка,
м. Кіровоград, Україна

УДК 159.928

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ

В статті здійснено теоретичний аналіз проблеми розвитку креативності та вказано особливості одареності в студентському віці, проаналізовані перспективні способи застосування креативного потенціалу одареної людини.

Ключевые слова: креативність, одареність, здібності, студентський вік, особистість, діяльність, креативний процес.

The article includes the theoretical analysis of the development of creativity and stated age characteristics of gifted students, analyzed the prospective ways of using creative potential of gifted person.

Key words: creativity, talent, ability, student, person, activity, creative process.

Постійні трансформаційні процеси усіх сфер життєдіяльності людини вимагають відповідних особистісних коректив та адаптаційних вмінь. Налаштована на високотехнологічний та інноваційний розвиток країна потребує конкурентоспроможних і кваліфікованих фахівців, здатних до креативної та результативної професійної діяльності.

Виявлення та розвиток обдарованості у дітей починається у початковій школі, оскільки метою усіх ланок освіти є розвиток талантів, розумових і фізичних здібностей. На основі наявності чи відсутності здібностей учень обирає професію, орієнтуючись на той вид діяльності, який він здатен виконувати успішно та з інтересом. Під час здобування вищої освіти студенти мають змогу реалізовуватись, самостверджуватись у сфері прояву власних здібностей.

Проблема розвитку креативності обдарованих студентів набуває особливої актуальності у зв'язку з полярністю явища обдарованості. Так, протиположною до реалізації добре розвиненої сфери чи психічного процесу особистості є недостатньо розроблена інша (інші). За цих об'єктивних обставин особистості необхідні вміння та навички креативності для покращення тих сфер, що потребують розвитку. Обдаровані студенти мають змогу використовувати власний креативний потенціал для швидкого та якісного реагування у ситуації змін, можливості здійснювати якісні й конструктивні рішення, ефективно асимілювати досвід та залишатись стійким в ситуації невизначеності.

Мета статті зумовлена актуальністю та перспективністю зазначеної проблематики і полягає в теоретичному аналізі проблеми розвитку креативності обдарованих студентів.

Проблему розвитку креативності науковці розглядають у поєднанні зі значною кількістю психологічних аспектів, а саме з: обдарованістю, здібностями, творчістю особистості (Н. Алексєєв, П. Альтшуллер, І. Бех, І. Булах, А. Виноградов, В. Кузьменко, В. Моляко, О. Музика, О. Саннікова, І. Семенов, О. Скрипченко, Є. Юдін); параметрами креативного середовища (В. Дружинін, А. Коваленко, О. Леонтєв, Н. Пов'якель, В. Моляко, В. Юркевич); когнітивними властивостями (Д. Богоявленська, В. Дружинін, С. Меднік, Я. Пономарьов, М. Холодна); мотиваційними утвореннями (Т. Амабайл, Д. Богоявленська, Л. Виготський, А. Матюшкін); структурою особистості та характеристиками творчої особистості (Т. Амабайл, І. Булах, С. Максименко, К. Мартіндейл, А. Маслоу, Т. Розова, О. Саннікова, Е. Тунік, О. Яковлева); активністю особистості (О. Леонтєв, А. Пуні, А. Сальтер, Е. Щербаков); креативністю студентів у навчальній діяльності та поза її межами (В. Дружинін, А. Леонтєв, С. Меднік, К. Тейлор).

Необхідно зазначити, що поняття креативності більш нове, ніж поняття обдарованості, яке почало відокремлюватись від «обдарованості» на початку XIX ст. у західній науці. В етимології терміну простежується наявність елемента творчості (від

латин. *creatio* – «творіння», від англ. *creativity* – «творчий потенціал, творчі здібності»).

У античні часи Платон вважав, що людина отримує ідеї від богів та є їхнім провідником в життя. Аристотель міркував про витоки натхнення як результат розумових асоціацій людини.

У. Дафф схилився до теорії генетичної природи креативності. Г. Айзенк розмірковував про феномен психотизму, обумовлював креативність та різні форми психопатологій спільною генетичною основою.

Наприкінці 50-х рр. ХХ ст. учені вперше почали протиставляти креативність та творчу обдарованість. Дж. Гілфорд розвивав думку про дивергентне мислення, дослідив творчу обдарованість та продуктивність за декількома параметрами (швидкість й гнучкість думки, оригінальність, іррелевантність, цікавість, фантастичність).

Л. Дорфман наголошує на тому, що дивергентне мислення та креативність не є тотожними, тому що дивергентне мислення слугує поясненням креативності мислення в межах певного напрямку [9].

С. Меднік вважав, що базою креативності є асоціації. Вчений розрізняв три способи креативних рішень, що базуються на асоціаціях. С. Меднік та К. Мартіндейл стверджували, що будь-які креативні продукти виникають у результаті рекомбінації відомих ідей через нові асоціації. Згідно з Г. Айзенком, креативність є не випадковим процесом пошуку-комбінування, що спрямовано на творче вирішення проблеми [8].

На думку Н. Вишнякової креативність проявляється у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності, може характеризувати особистість в цілому або окремі її здібності. Креативність розглядається як оптимальний розвиток усіх потенційних можливостей особистості, як загальна універсальна здатність до створення чогось якісно нового здійснюється у креативному процесі. Креативна особистість долучається до креативного процесу, що актуалізується в креативний результат.

Д. Богоявленська стверджує, що найголовнішим параметром креативного мислення є швидкість, оскільки вона фіксує дивергуючі ідеї. Наступним і головним вважається параметр оригінальності, тому що наявність нових ідей є найважливішим показником креативності. Гнучкість є не менш важливим параметром. Вона дозволяє відрізнити індивідів, які проявляють гнучкість, від тих, які демонструють ригідність мислення, а також розпізнавати істинну та штучну оригінальність [3].

О. Яковлева розглядає креативність як процес виявлення власної індивідуальності. Згідно з роботами дослідниці, основними процесуальними характеристиками креативності є розгортання креативності у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії та спрямованість на іншу людину. Таким чином, у процесі спілкування особистість розкриває власну індивідуальність.

Організуючи знання у структурну модель Д. Фельдман описав три компоненти, які характеризують «креативність». Серед них:

- рефлексивність – основний процес, що впливає на формування самосвідомості, самооцінки, планування, віддзеркалення та аналіз світу за допомогою мови;

- цілеспрямованість – організовує досвід, разом із вірою в ефективні зміни впливає на середовище;

- володіння засобами трансформації та реорганізації, що пропонуються культурою і зумовлюють індивідуальні відмінності [8].

Креативність є однією з провідних властивостей особистості інтегративно-комплексного характеру. Характеризуючи креативну особистість Д. Сімонтон зазначав, що їй властиві: сила «Я», пов'язана з можливістю автономного функціонування та стійкістю до тиску соціального оточення; конструктивна активність в предметній діяльності; незалежність поглядів та неконформність суджень; бажання вийти за межі звичного, «порушити кордони», оригінальність та нестандартність; відкритість до нового та незвичного; стійкість до невизначених ситуацій; чуттєвість до краси [10].

Ф. Баррон та Д. Харрінгтон визначають креативність як якість особистості, що базується на потенційних можливостях кожної людини, на актуалізації неусвідомлюваної потреби бути неповторною індивідуальністю, вільною, але такою, що приєднується до загального через продукти власної творчості, гармонійно поєднує індивідуальні та соціально значимі інтереси [2].

С. Максименко зазначає, що «... креативність є глибинною, первісною і абсолютно природною ознакою особистості – це вища форма активності, що створює і залишає слід, втілюється. З іншого боку, креативність означає прагнення виразити свій внутрішній світ» [7].

Т. Розова стверджує, що розвиваючись у діяльності, поєднуючись з провідними мотивами, креативність функціонально закріплюється у структурі особистості та проявляється у вигляді здатності до продуктивної зміни і створення чогось якісно нового. Креативність, з одного боку, розвивається і формується залежно від особливостей і умов перебігу процесу творчості (як об'єктивна детермінанта), а з іншого – реалізується у ньому і представляє його мотиваційно-потребову основу (як суб'єктивна детермінанта творчості). Так само вона виявляється на неусвідомленому (орієнтовно-приспосувальному) і свідомому (пізнавально-перетворювальному, дослідницькому) рівнях індивідуальної діяльності та соціально-рольової поведінки [9].

У вивченні креативності, обдарованості та здібностей найбільше уваги вчені приділяли таким аспектам: концепції інтелекту та творчості (Г. Айзенк, Дж. Гілфорд, С. Рубінштейн, М. Смульсон, Р. Стернберг, К. Хеллер); розвитку інтелектуального і творчого потенціалу особистості (Д. Богоявленська, В. Дружинін, О. Кульчицька, С. Максименко, О. Матюшкін, В. Моляко, М. Поташник, С. Сисоєва); визначенню підходів до розуміння психологічних основ та

структури обдарованості (Дж. Гілфорд, Н. Лейтес, О. Матюшкін, В. Моляко, К. Перлет, Б. Скіннер, К. Тейлор, П. Торранс, К. Хеллер, Б. Шадріков); індивідуальним відмінностям (Б. Ананьєв, Л. Виготський, С. Рубінштейн, Б. Теплов); виокремленню сфер та видів обдарованості (С. Гончаренко, Ю. Гільбух, М. Гнатко); розвитку обдарованості на різних вікових етапах (А. Брушлінський, В. Давидов, Д. Ельконін, О. Кульчицька, Н. Лейтес); розвитку загальних здібностей (Г. Айзенк, В. Дружинін, М. Холодна).

Теорія трьох кілець Дж. Рензулі описує обдарованість як рівну взаємодію інтелектуальних здібностей (розвинені вище середнього рівня), високий рівень креативності та захопленості роботою.

Е. Антонова вивчала обдарованих студентів педагогічних ВНЗ і розглядала обдарованість як індивідуально-потенційну своєрідність спадкових, соціальних та особистісних передумов розвитку здібностей особистості. Учена визначила обдарованість як системну якість психіки, що здатна розвиватися впродовж життя людини за умови врахування вагомих чинників, що сприяють цьому процесу на кожному з вікових етапів становлення особистості [1].

На нашу думку, креативність – це багатфакторне особистісне утворення, що характеризується вмінням визначити проблему та знайти нове рішення використовуючи найоптимальніші можливості.

На думку Д. Богоявленської, творчі здібності розвиваються нерівномірно. Існує два піки цього розвитку – у старшому дошкільному та юнацькому віці. Особливості розвитку обдарованих дітей вивчають уже досить довго, однак проблема обдарованих студентів лише набуває популярності [3].

Студентський або старший юнацький вік є важливим етапом розвитку обдарованості, який вивчали В. Дружинін, О. Зазимко, М. Смульсон, М. Холодна. Е. Антонова узагальнила характерні особливості прояву обдарованості у студентському віці: зростання й збагачення обдарованості; становлення, формування спеціальних схильностей і здібностей; позитивний «Я-образ»; впевненість у своїх здібностях; сила характеру; наявність чітких домагань (у т. ч. професійний вибір); енергійне зростання моральних та інтелектуальних сил і можливостей; легкість засвоєння нових ідей і знань, комбінування знань оригінальними способами; гнучкість у концепціях, способах дій, соціальних ситуаціях; активність, наполегливість, енергійність, вміння передбачати наслідки діяльності, критичність мислення; схильність до ризику; нетерплячість під час виконання рутинної роботи, надання переваги складним завданням; незалежність у судженнях та поведінці; високий рівень розвитку навичок спілкування, відкритість, доброзичливість, розвинене почуття гумору; жива й безпосередня уява; емоційність; характерні особливості розуміння та інтерпретації подій; високий рівень розвитку навичок спілкування тощо [1].

Однак, на нашу думку, не всі вищезазначені характеристики обов'язково мають бути притаманні

обдарованому студенту. По-перше, деякі є проявами креативності особистості. По-друге, основується на даних Ж. Тарасьє, який вивчав обдарованих дітей і увів поняття «дисінхронія» – ефект прискореного розвитку одного із психічних процесів у взаємодії зі звичайним (відповідним віку) або навіть пригальмованим розвитком іншого, певна частина обдарованих студентів матиме дисгармонійні сфери. Можемо припустити, що комунікативна чи афективна сфери потраплятимуть до переліку дисгармонійних за наявності добре розвинених, наприклад математичних чи художніх здібностей. Тому, варто наголосити, що обдарованому студенту притаманні не всі характерні риси обдарованості. О. Зазимко зазначає, що у цьому віці відбувається перехід від наслідування до «оригінальної творчості» [6].

Підтримка і розвиток обдарованої особистості є одним із провідних завдань ВНЗ. На нашу думку, розкриття креативного потенціалу обдарованих студентів буде підтримкою для молоді, оскільки так здійснюватиметься розвиток погано опанованих здібностей, умінь, навичок та проблемних сфер життя.

Є. Алфеева стверджує, що розвиток особистості сприяє розвитку обдарованості. Тому найефективнішими програмами розвитку вважають ті, основою яких є розвиток особистості. Креативність є особистісним утворенням, тому припускаємо, що з розвитком креативного потенціалу особистість відкриватиме нові грані власних здібностей. К. Роджерс вважав, що необхідно створювати умови для виявлення внутрішніх можливостей. Учений зазначав, що у дітей з високим рівнем креативності майже сформовані найважливіші характеристики особистості до семирічного віку, а саме: позитивне ставлення до себе та саморефлексія [5]. Враховуючи, що розвиток креативності особистості має два сензитивних періоди, а другий припадає на віковий проміжок 17–20 років (вік студентства), то можна припустити, що створення сприятливого креативного середовища як одного з компонентів креативності сприятиме її розвитку у старшому юнацькому віці. Так, В. Дружинін вважає, що креативність актуалізується за наявності сприятливого середовища [4].

Проблема обдарованості яскраво висвітлена у педагогіці. О. Антонова вказує на важливість умов для розвитку обдарованості студентів. Викладачі, які брали участь в опитуванні вказали на необхідність:

- підготовки педагогічних кадрів, спроможних працювати з обдарованими студентами;
- створення відповідної матеріальної бази навчального закладу;
- надання можливості студентам навчатися за індивідуальним графіком;
- створення творчих груп студентів;
- організації фінансування дослідницької роботи студентів;
- матеріального стимулювання як викладачів, так і студентів;

- розроблення диференційованих завдань з кожного предмету;
- поглибленого розроблення тематики рефератів;
- продуманості планів роботи проблемних груп;
- перспективності запропонованих тем дослідження;
- існування різних форм заохочення студентів (нагородження почесними грамотами, книгами, преміями тощо);
- передбачення додаткових годин для роботи з обдарованими студентами;
- ведення кожним викладачем «професійного портфеля», в якому мають бути зафіксовані його наукові досягнення, у т. ч. і в роботі з обдарованими студентами (за такого підходу легко побачити основні показники його діяльності, досвід і досягнення) [1].

Позааудиторна робота з обдарованими студентами у ВНЗ США представлена широким спектром позакласних заходів: студентське самоврядування, спортивні організації, академічні та професійні організації, волонтерські організації, полікультурна діяльність та мистецтво. Подібні види роботи є ефективними у США, оскільки кожен обдарований студент може обрати для себе організації, робота в яких за наявності інтересу, здібностей та наполегливості активізуватиме навчально-пізнавальну діяльність, стимулюватиме креативність та формуватиме досвід [6].

Узагальнюючи, можна зазначити, що здібності є індивідуально-психологічними особливостями особистості. Обдарованість характеризується успішним виконанням діяльності у сфері розвитку здібностей. Більшість студентів вважає, що креативність є невід'ємною якістю для успішної кар'єри, проте вони недостатньо ознайомлені зі способами самостійного розвитку креативності. Тому креативність має тенденцію розвиватись стихійно.

Обдарована й креативна особистість – бажаний співробітник для будь-якої провідної світової компанії. Більшість студентів, які мають певні здібності, бажання, впевненість, віру в себе, знають слабкі та сильні сторони, прагнуть виїжджати за кордон, щоб розвиватись, працювати та відповідно забезпечувати себе та сім'ю належним чином. Інтернет майорить публікаціями про розвиток креативного мислення, креативних особистостей, історіями успішних людей та переліком характеристик якими потрібно володіти, щоб подобатись роботодавцю, протилежній статі, друзям і клієнтам. Світовий ринок праці не цікавлять пересічні люди. Він вимагає оригінальних, працездатних, енергійних особистостей, які вміють реалізувати свої здібності, проявляти таланти, створювати креативні продукти. В еру технологій залишається популярним створення нових речей завдяки синтезу,

асоціаціям, аналогіям. Оригінальність стає культом серед дітей та молоді. Однак завдання ускладнюється: тепер потрібно стати найкреативнішим серед креативних. Щоб обдаровані студенти залишались на Батьківщині потрібно створювати нові робочі місця, безпечні і комфортні умови проживання та можливість реалізувати потенціал у рідній країні. Перспективою подальшої роботи виступає обґрунтування провідних напрямів розвитку креативності обдарованих студентів, визначення ефективних методів здійснення розвитку креативності обдарованих студентів.

Використані літературні джерела

1. Антонова О. Є. До проблеми організації навчання обдарованих студентів [Текст] / за ред. О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонової // Педагогічний пошук молодих дослідників України: збірн. студент. наук. праць. – Вип. 2. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. – С. 12–18.
2. Бобир О. В. Особистісні характеристики юнацтва з різними формами обдарованості [Текст]: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. В. Бобир. – Харків, 2005. – 22 с.
3. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества [Текст] / Д. Б. Богоявленская. – Ростов на/Д: Изд. РГУ, 1983. – 173 с.
4. Дружинин В. Н. Психология общин способностей [Текст] / В. Н. Дружинин. – М.: Латерна, Вита, 1997. – 150 с.
5. Зазимко О. В. Психологічні основи ідентифікації технічної обдарованості в юнацькому віці [Текст]: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. В. Зазимко. – К., 2003. – 25 с.
6. Крюкова Н. И. Проблема аудиторной и внеаудиторной работы в вузах США [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / Н. И. Крюкова. – М., 1980. – 17 с.
7. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості [Текст] / С. Д. Максименко. – К.: В-во ТОК «КММ», 2006. – 240 с.
8. Матюшкин А. М. Загадки одарённости: проблемы практической диагностики [Текст] / А. М. Матюшкин. – М.: Школа-пресс, 1993. – 127 с.
9. Розова Т. Я. Креативність як чинник розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів [Текст]: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т. Я. Розова. – К., 2007. – 23 с.
10. Скулиш Н. Є. Мотиваційні чинники розвитку креативної активності майбутніх психологів [Текст]: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. Є. Скулиш. – К., 2010. – 20 с.